

Павлишин О.

Євген Петрушевич (1863–1940):

Ілюстрований біографічний нарис. –

Л.: МАНУСКРИПТ-ЛЬВІВ, 2013. – 400 с.

Євген Петрушевич – визначна й водночас неоднозначна постать в українській історії. Завдяки йому на західноукраїнських землях виникла та функціонувала демократична держава, збудована в найкращих традиціях габсбурзької політичної культури й українського козацького республіканізму. Є.Петрушевич брав безпосередню участь в історичному єднанні Наддніпрянської й Західної України. Водночас, через антипольські переконання, він став одним з ініціаторів сепаратної угоди з російською Добровольчою армією генерала А.Денікіна, а згодом мав радянофільські погляди.

Присвячена Є.Петрушевичу книга львівського історика Олега Павлишина стала пер-

шим повноцінним дослідженням його життя й діяльності. Відомо, що очільник Західноукраїнської Народної Республіки був одним із нечисленних представників революційної доби, хто не залишив ані спогадів, ані історичних нарисів. Одразу із завдань монографії стає зрозумілим, що автор намагатиметься подати якомога повнішу реконструкцію життєвого шляху Є.Петрушевича. І, треба визнати, йому це вдалося. Природно, що головним джерелом для дослідника стали спогади діячів визвольних змагань і матеріали тогочасної преси. Текст доповнюють різноманітні відступи, природно-географічні та соціально-економічні описи міст, де мешкав або провадив свою діяльність Є.Петрушевич (Буськ, Львів, Сокаль, Сколе, Відень). Такий дискурс допомагає вписати життя історичної постаті у широкий історичний контекст.

Книга побудована за проблемно-хронологічним принципом. О.Павлишин розпочинає виклад нарисом про сім'ю й родину Є.Петрушевича, реконструюючи біографії його найближчих родичів. Акцент робиться на батькові – Омелянові, який змалку формував світогляд майбутнього політичного діяча (с.30–35). Доволі цікаві сюжети щодо юності й адвокатської діяльності Є.Петрушевича. Так, у 1883–1884 рр. він переривав навчання для однорічного військового вишколу, виступав захисником на судових процесах В.Репера, С.Вітика, П.Новаківського (с.46–47).

Окремий підрозділ присвячено одруженню Євгена Петрушевича з Леокадією Пуніцькою. Сучасні історики, які фахово займаються періодом ЗУНР, зазвичай обмежуються одним – двома реченнями. Тож безперечною заслугою О.Павлишина вважаємо сюжет про особисте життя політика. Він був одружений зі своєю двоюрідною сестрою, а батько Євгена доводився їй хрещеним батьком. Відомо, що в той час подібні шлюби були забороненими й відбувалися лише з дозволу церкви, який молодята отримали (с.60–61).

Наприкінці ХІХ ст., в умовах виникнення партій і формування правової системи імперії Габсбургів, адвокати почали відігравати одну з провідних ролей в її прикордонних регіонах. Зрозуміло, за таких умов Є.Петрушевич не міг залишатися осторонь політичного життя. О.Павлишин довів, що Є.Петрушевич не був засновником Української народно-демократичної партії (УНДП), оскільки його ім'я відсутнє в переліку керівників цієї організації. Імовірно, він був лише серед делегатів установчої наради (с.75).

Кілька підрозділів О.Павлишин присвятив політичній діяльності Є.Петрушевича в довоєнний час, коли він неодноразово обирався депутатом Державної ради у Відні та Крайового сойму Галичини. Автор описує вибори до австрійського парламенту й відзначає, що Є.Петрушевич, хоча й став депутатом, однак на виборах 1907 і 1911 рр. поступився москвофілу Д.Маркову. Це не мало принципового значення, адже за тогочасних обставин народними обранцями ставали два представники округу (с.90–97). О.Павлишин відзначає, що Є.Петрушевич був активним борцем за права українців супроти польського наступу, виступав за проведення соймової реформи. Із метою підриву роботи представницького органу західноукраїнські депутати влаштовували під час засідань численні обструкції – гамір, свист, грали на музичних інструментах. Такі дії не пройшли безслідно й поляки змушені були припинити опір проведенню цієї реформи (с.112–113).

Значну частину книги присвячено діяльності Є.Петрушевича в роки Української революції: від утворення Української національної ради (УНРади) і проголошення ЗУНР до вимушеної еміграції (с.132–237). Автор констатує, що з початком визвольного руху у Східній Галичині, а особливо після створення УНРади, заяви Є.Петрушевича про об'єднання з Великою Україною виявилися тактичним кроком (с.134). Справді, з'їзд «мужів довір'я» 19 жовтня 1918 р., який мав відіграти роль конституанти, вирішили звести до формальності, аби уникнути цілковитої підтримки з боку населення злуки з Наддніпрянщиною, яка перебувала в невизначеному становищі.

Поданий автором контекстуальний аналіз історії ЗУНР дозволяє побачити життя Є.Петрушевича у світлі глибоких суспільних трансформацій, особистих переживань і трагедій. Аналізуючи події листопада 1918 р., О.Павлишин відзначає, що українські війська, які захопили контроль над Львовом 1 листопада 1918 р., на відміну від поляків не мали поповнення, а більшість стрільців, що були переважно вихідцями з сіл, вирішили, що справу зроблено, і почали повертатися додому (с.149). Такий розвиток подій не влаштовував владу й вона започаткувала реформування збройних сил. Однак стримати польський наступ уже не вдалося, як і втримати Львів. Описуючи політику УНРади з кінця 1918 до середини 1919 рр. О.Павлишин високо оцінює державотворчий процес ЗУНР, але відзначає, що низка зовнішніх і внутрішніх чинників звела нанівець досягнення національної влади (с.170–180).

Проголошення злуки УНР і ЗУНР 22 січня 1919 р. автор оцінює стримано, без пафосу. Це цілком виправдано, адже, на його думку, факт самого лише проголошення об'єднання не призвів до значних змін в організації законодавчої й виконавчої влади відтепер уже Західної Облaсті УНР. О.Павлишин резюмує, що жодна зі сторін не була зацікавлена у правовому врегулюванні нової

ситуації (с.167). Директорія не хотіла вступати у війну з Польщею, а керівний апарат ЗОУНР – проводити соціальні реформи наддніпрянського уряду.

Окремий підрозділ книги – «Проголошення диктатури» – присвячено політичним суперечностям між лідером ЗОУНР Є.Петрушевичем і Головним отаманом УНР С.Петлюрою, а також галицькою та наддніпрянською владами (с.206–213). Автор наголошує на непростих взаєминах між обома урядами впродовж першої половини 1919 р., які стали особливо напруженими після проголошення Є.Петрушевича диктатором. Це викликало критику з боку С.Петлюри, який у відповідь сформував Міністерство у справах Галичини. Однак О.Павлишин відзначає, що до відкритого конфлікту справа не дійшла через складне становище притиснутих до Збруча Галицької й Дієвої армій. Ці фактори сприяли налагодженню діалогу між обома лідерами (с.213).

Аналізуючи проблему переходу частинами УГА та урядом ЗУНР (ЗОУНР) річки Збруч, автор обмежується описом подій. Однак йому вдалося віднайти фактологічний матеріал, який детально відображає становище західноукраїнського населення, відносини між урядами обох держав у Кам'янці-Подільському. Завдяки цьому відкрилися нові, а також поглибилися знання про вже відомі факти періоду перебування лідерів двох республік в цьому місті (с.214–223).

На жаль, із дослідницького фокусу автора випали взаємини між Є.Петрушевичем і С.Петлюрою восени 1919 р., після походу на Київ, коли з'явився новий ворог – російська Добрармія А.Денікіна. Водночас О.Павлишин змальовує перебіг Державної наради, датою проведення котрої помилково визначено 22 жовтня 1919 р. (насправді вона проходила 25 жовтня) (с.228–229).

Не можна погодитися з автором стосовно його оцінки угоди УГА з Добрармією. Так, О.Павлишин наголошує, що Є.Петрушевич був не проти перемовин із денікінцями, але розгнівався, дізнавшись про договір у Зятківцях 6 листопада 1919 р. (с.231). Подібну реакцію диктатора великою мірою спричинило те, що він не хотів дискредитувати себе в очах наддніпрянських політиків, адже всі дії галицьких військових зумовлювалися вказівками лідера ЗУНР.

Після вимушеної еміграції Є.Петрушевич не втрачав надій на визволення Східної Галичини з-під влади поляків, однак усі спроби виявилися невдалими. Оцінюючи здобутки вітчизняної дипломатії 1921–1922 рр., автор наголошує, що її дії активізували українське питання в Європі, але політичні суперечності між країнами Антанти стали на заваді його позитивному вирішенню (с.252).

Цілком обґрунтований вигляд має й теза про те, що Є.Петрушевич не анулював Акта злуки під час засідань у Відні (грудень 1919 р.). Натомість дослідник демонструє маловідомі документи, що заперечують припущення деяких істориків із цього питання (с.259–260).

Пошукову роботу провів О.Павлишин і щодо відносин Є.Петрушевича з різними українськими емігрантськими організаціями, відновленою УНРадою у Львові. Автор відзначає, що через заклик колишнього диктатора до українців бойкотувати вибори у сейм Польщі вони втратили шанс отримати формальну змогу впливати на законодавчу політику країни (с.292). Водночас такі дії розкололи єдиний національний фронт. Рішення Ради амбасадорів 1923 р. значно похитнуло позиції Є.Петрушевича, а він, на думку автора, боявся

втратити свій авторитет і підтримку у Східній Галичині. Його позиції та плани вже не поділяли як українці Східної Галичини, так і створена на початку 1920-х рр. Українська військова організація Є.Коновальця, яка виступала за автономію краю у складі Польщі. Однак О.Павлишин цілком слушно констатує, що такі непорозуміння не означали втрати впливу колишнього диктатора на діяльність УВО. Так, старшини УГА на чолі з О.Думніним під вагою авторитету Є.Петрушевича вийшли з її складу, створивши нову підпільну військову структуру – Західноукраїнську народну революційну організацію, головною метою якої була антипольська боротьба (с.341). Такі дії поглибили розкол в українському еміграційному визвольному русі.

Особливу увагу привертають сюжети малодослідженого берлінського періоду життя Є.Петрушевича. О.Павлишин відійшов від лінійного висвітлення біографії й задля кращого сприйняття тогочасної ситуації спробував проаналізувати загальне становище Німеччини в 1920-х рр., оточення та інституції Є.Петрушевича, а також їх діяльність у Берліні (с.303–327).

О.Павлишину вдалося ґрунтовно розкрити одне з дискусійних питань української історії – орієнтацію Є.Петрушевича на більшовиків. Автор віднайшов чимало документів, що підтверджують радянські позиції колишнього диктатора під час перебування в Берліні, фінансування Москвою його самого та близького оточення (с.357). О.Павлишин не погоджується з твердженням істориків, що згорання програми українізації в УСРР призвело до зміни політичних поглядів Є.Петрушевича. Навпаки, він стверджує, що колишній очільник ЗУНР жодним словом не відреагував на Голодомор 1932–1933 рр., репресії проти в минулому своїх соратників – М.Лозинського, С.Вітика, Ю.Бачинського. Уперше негативно політику більшовиків Є.Петрушевич оцінив аж 1936 р. – у листі до Л.Мишуги (с.356).

Авторові вдалося частково простежити й питання політичного та військового заповіту Є.Петрушевича. Дослідник наголошує, що жодного документа з цієї проблеми не знайдено, але, виходячи з доступних фактів, військове керівництво диктатор передав А.Мельникові – лідерові ОУН. Про політичний заповіт достеменно нічого не відомо. О.Павлишин вважає, що він міг бути знищений більшовиками (с.373).

Висновки праці аргументовано архівним та іншим джерельним матеріалом. Суттєвим доповненням до монографічного дослідження послужила наявність величезного масиву ілюстративного матеріалу, коротких біографічних нарисів провідних діячів, героїв книги. Ці важливі додатки підвищують науковий рівень праці, збільшуючи інтерес до неї.

Водночас хотілося б наголосити на деяких зауваженнях, які мають радше рекомендаційний характер. Так, відсутність посилань не дає змоги простежити, звідки автор черпає ту чи іншу інформацію. Дослідникові слід було б дати ґрунтовнішу оцінку певним діям Є.Петрушевича за конкретних політичних обставин.

Загалом же науково-популярний жанр книги дозволив авторові в повній мірі висвітлити життєпис Євгена Петрушевича як «сина своєї епохи», часу війн і революцій, падіння монархій та створення національних держав у центрі Європи й появи нової імперії – на її сході.

Р.В.Тимченко (Київ)